М. ПАВЛИК

Русини в Америці

ТОВАРИШ

Письмо літературно-наукове.

Ч. 1.

ЗМІСТ.

(Цѣна 50 кр.)

За редакцію відповідає Ст. Козловський.

ЛЬВІВ 1888.

З друкарні Товариства імени Шевченка

під зарядом К. Беднарського.

Русини в Америці*).

Русько-українського мужика в загалі мають за тяжкого до всякого новаторства економічного, особливо як би з ним мало вязати ся хоть невеличке віддалене від рідного гнізда. Не маючи понятя про фактичний стан справи на Україні, про ту, як мітко виразивсь один літерат российський, „вандрівку економічну“ тамошноі руськоі людности — загал галицько-руськоі інтелігенціі до недавна був глубоко переконаний про нерухомість свого мужицтва. Ледви кілька одиниць руських, що більше інтересують ся грунтовими справами люду, завважало що-річну вандрівку галицько-руського хлопа для зарібку н а с х і д, до Россіі і Волощини, та зовсім уже нікому з нас навіть на гадку не прийшло, щоби мужик наш міг коли рушити на з а х і д, та ще й за море. Коли се в 1884 р. з одного „богом забутого“ закутка сільського доходить до „Дѣла“ коротенька звістка, що на пошті пропадають гроші, що присилають (у звичайних листах!) руські мужики з Америки до свояків у Галичині. По дуже значній, як на наші обстанови, сумі тих грошей, що виносила нераз і по

---

*) Статя ся, докінчена серед праці про читальні 17-ого серпня 1887 р., була надрукована в 36—38 чч. варшавського „Głosu“ з 1887 п. з. Chłopi na obczyźnie. Доповнивши йийі новійшими даними ми подаємо йийі отсе й ширшій русько-украінській громаді, переконані, що іменно для неі не безкористна буде цільна (на кілько позволяє матеріял) та безпристрастна історія того руху. — *Автор.*

кілька сот долярів, треба було думати, що мужики наші мусіли вже від довшого часу працювати в Америці.

Зачудувала ся руська інтелігенція, та сим разом не збила ся з толку. Замісто проповідей против еміграції, які від давна гукала в Галичині польска інтелігенція супротив Мазурів, або навіть замісто ставленя тій еміграції всяких перешкод, як се доси робить галицька „старшина суспільна“, — загал нашоі інтелігенціі став пильно інформувати ся про фактичний стан справи, а рівночасно немов інстінктово впав на гадку про доконечність організаціі руськоі еміграціі та про скріплене єі звязку з краєм.

Від тоді газети руські нотували найменші подробиці про Русинів в Америці, про поступ йіх організаціі, і після тих даних, котрі я зібрав у купу та доповнив деякими увагами про галицько-руський рух людовий, справа виходить ось-як:

Показує ся найперше, що з Русинів емігрують майже виключно жителі західноі частини руських Карпат, на боці угорськім і галицькім, т. назв. Лемки, що мають ся як найгірше. Велика частина землі там пустує або вживає ся на пасовиско, менша-ж родить виключно овес і то тілько так, що вертає ся насінє. Однісінька користь при тім паша і солома, дуже дорогі в тих сторонах через те, що там займають ся годівлею худоби. Задля неродючости землі, Лемки ділять грунти дуже мало. На господарстві лишає ся звичайно один член сімйі, другі дістають сплату. Ті з видідичених, котрим повело ся чи так чи з заробку зібрати трохи більші гроші, беруть ся годувати худобу та торгувати нею, або до ремісла. Та таких дуже мало. Більшість Лемків чинить пролетаріят сільський, котрий має ся тим гірше, що в тих сторонах нема фабрик, ані таких господарств, котрим би треба більшоі наємноі робітноі сили. Однісінький заробок чинять там жнива на Угорщині, куди з Лемків галицьких має вдавати ся на заробок 75 людей на 100!*)

Коли до повисшого образу лемківськоі бідности додамо, що вони сусіди Мазурів та Словаків, котрі далеко скорше

*) Дивіть у „Ділѣ“ 1886. р.. ч. 123, допись із Буківська, повіту сандецького, п. з. Еміграція Лемків до Америки.

мали емігрувати до Америки, та що в школі бідности власне Лемко набув залізну видержку, якоі треба до праці в Америці, то матимемо всі дані для порозуміня, чому еміграція руська почала ся власне від того найдалі на захід висунутого закутка руськоі частини Галичини.

Зараз на першу звістку про істноване в Америці мужиків руських, галицько-руська інтелігенція постарала ся зіткнути ся з ними близше, що йій прийшло тим лекше, що й американські Русини почули потребу сего. Через д. Райса, про котрого сказано буде понизше, більше скуплена частина мужиків руських, що проживають у повітовім місті Shenandoah, чи як наші люде кажуть, Шенандора в Пенсільваніі, зажадала в другій половині 1884. р. від теперішного львівського митрополита Сильвестра Сембратовича, щоби прислав йім попа гр. к. обряду для основаня руськоі парохіі, обовязуючи ся платити попови по 200 зр. на місяць і в загалі поносити всякі звязані з тим видатки. Сембратович пристав на се, і під конець того-ж таки року бажаний піп в особі Йвана Волянського був уже в дорозі до Америки, заосмотрений в юрісдікцію, свідоцтва й листи рекомендаційні від митрополита до місцевих властей.

Прийіхавши до Америки, о. Волянський удав ся найперше до Філядельфіі — передставити ся тамошному латинському архіепископови Ріянови. Не заставши его дома, пішов до генерального вікарія й секретаря архіепископського, о. Бренана, і вони переглянувши папери о. Волянського, признали йіх за достаточні, тілько-ж дізнавши ся серед розмови, що о. Волянський жонатий і прийіхав із жінкою, як стій зірвали з ним розмову, кажучи єму чим скорше виносити ся з Америки, а архіепископ через те саме не схотів его навіть бачити. Та о. Волянський постановив піти на пролом. Рішивши, що яко піп самостійного обряду не потребує ніякоі іншоі юрісдікціі церковноі, окрім юрісдікціі зі Львова, вдав ся як стій на місце свого призначеня, до Шенандори, опираючи ся головно на інструкціі о. Сембратовича, котрий его вислав на місію до Америки. „Не діставши, — як стверджує навіть дописуватель до львівських „Wiadomości Kościelnych“ — дозволу від о. Ленаркевича відправляти службу божу в польскім костелі, наняв собі якусь салю,

зібрав своіх Русинів, відправив службу з усіми церемоніями свого обряду, і гарне „Господи помилуй“ та „Многая літа“ у-перше роздало ся на вільній землі Америки“. На се набоженство прийіхали залізницею також деякі мужики з дальших сторін. „Серця наші, — пише з того поводу один із них до своіх родичів у Галичині — були наповнені великою радостею, мало що не кождий плакав з радости“ („Дѣло“ 1885, ч. 6). Та важнійше те, що сим дано перший організаційний завязок пробуваючих в Америці Русинів. Той любий для загалу австрійсько-руськоі інтелігенціі організаційний спосіб для люду — гр. к. церков — на перший погляд чудний, як на Америку. Против руськоі церкви яко культурного осередка для люду йде на цілині Руси-України і теорія й практика, тепер бо в галицько-буковинській Руси ввесь культурний руський рух народний купить ся в читальнях, зовсім осібних від церкви, а в своім напрямку навіть ворожих йій на тілько, на кілько вона причиняє ся до здирства й темноти народноі. Ба, на Буковині руські народні читальні і ввесь руський рух навіть в отвертій війні з тамошною руською церквою — православною. Натомісць на окрайінах галицькоі Руси від Мазурів коло тутешноі руськоі церкви гр. к. дуже щиро тулить ся вся руська людність і тамошні руські читальні та інші культурні товариства звязані з церквою.*) Тепер же, коли зважимо низький ступінь просвіти Лемків, найнизший може на цілу галицьку Русь, із котрих навіть еміґранти в Америці не вміють читати й писати, не знають мови англійськоі, і вже через те відтяті на разі від висших американських способів культури; коли, далі, зва-

---

*) Про причини розладу між теперішним культурним рухом серед люду а церквою руською на цілині австрійськоі Руси я вже сказав у першій частині своєі праці „Про русько-украйінські народні читальні“. Про окрайіни тоі Руси думаю докладно сказати в II. ч, тут же завважаю тілько, як невірно оцінюють рух руський ті, що з гори дивлять ся на него після сяких чи таких, консервативних чи радікальних схем, в роді напр. одноі з многих схем о. Ом. Огоновського в єго „Історіі руськоі літератури“, що мовляв, „сі писателі зберігають святощі народні, люблять свою рідну батьківщину, а ті ні“. А тимчасом про галицькі партіі можна тут сказати як-раз те, що говорить про партіі літературні великоруські російський учений Пипін, про котрого д. Огоновський каже, що він

жимо глубоко ще відчувану серед народу руського моральну потребу релігії та обрядів а до того всего додамо ще й факт, що чим далі від рідного краю, тим дорожше стає людім навіть те, на що вони дома мало звертали уваги; коли зважимо все те, то признати мусимо, що на-разі годі було придумати відповіднійшого та сильнійшого способу концентраційного для проживаючих в Америці Русинів, розкинених надто на просторі соток миль англійських. Своєю дорогою, як то зараз побачимо, церков руська в Америці до-разу мусіла бути прибрана ві всі світські культурні прикраси, практиковані в Америці і в руських читальнях у Галичині, до того, що годі йійі навіть рівнати з якою-небудь церквою на цілині Руси-Украйіні.

А про те, тілько для своєі сути, гр. к. церков наткнула ся на такий відпір з боку латинського попівства Америки, котрий дасть ся витолкувати тілько тим, що попівство те крайне нетерпиме та що не знало руських обстанов. Поки прийіхав о. Волянський, то в Америці навіть не знали про те, що на світі є якісь Русини. Тамошних Русинів назвивано доти „Гунґарами", через те, що, як ми казали, вони були виключно з над угорськоі границі, переважно з повіту горлицького. Так само, видно, не мали й понятя про істноване такого обряду, що позволяє попови женити ся. Факт появи в Америці попа з жінкою викликав у загалі зачудоване, а серед попівства католицького ще й „соблазнь." Не дивниця, що на передставу католицьких попів Шенандори, архіепископ Ріян післав лист пастирський, що був потім відчитаний з проповідниць трох місцевих католицьких костелів і забороняв вірним під угрозою виключеня ходити на руське

„побиває славянофілів своіми статями, мов тяженьким тараном": „Славянофилы", и „западники" насколько въ нихъ дѣйствовала критическая мысль и стремленіе къ самосознанію, всѣ они были равно друзьями народа, одинаково служили народному интересу; нелѣпо было бы дѣлить ихъ на партіи „народную" и „ненародную" („зберігаючу й не зберігаючу святощі народні" по термінологіі д. Огоновського). Врагами истинно „народнаго" были только люди одной категоріи — обскуранты, притѣснители критической мысли, хотя они также часто прикрывались „народностью", искуственно натянутой изъ оффиціальной жизни и наивныхъ преданій массы." Характеристики литературныхъ мнѣній, отъ 20-ыхъ до 50-ыхъ годовъ. (Спб. 1873, стор. 9—10).

набоженство. Так само заборонено о. Волянському бувати в костелах, а попи сих остатних обходили ся з ним яко з відступником або й ошуканцем. Католицькі церковні власти не хотіли зразу й чути про те, щоби там завести гр. к. церков, та пізнійше мусіли на се пристати, тілько-ж домагали ся енергічно, щоби о. Волянського, яко жонатого відкликати, а прислати попа нежонатого. Яка велика нетерпимість латинського попівства в Америці, видно найкрасше з того, що навіть пізнійше, коли справа виснила ся, латинські парохи не хотіли ховати Русинів, яко греко-католиків, а навіть сі остатні не можуть дістати місця на цвинтарях католицьких, так що нераз навіть із віддалі 400 миль англійських (поверх 80 миль австрійських) мусять провадити трупа до Шенандори, де від початку 1887 р. є вже гр. католицький цвинтар (Дѣло", 1887, ч. 35).

З великою увагою та побоюванем о долю о. Волянського, а тим самим і колоній руських в Америці, слідила руська інтелігенція за піднятою в тій справі обширною розмовою в газетах американських, котрі раз навіть подали були звістку, що вже рішено відкликати о. Волянського, — та на щастє справа розбилась о рішучість митр. Сембратовича в вароваию признаних Римом гр. к. церкві прав і, що важнійше, об американські закони та опінію світської американської публики. Перед сею бо остатною сам факт появи попа з жінкою зробив, як каже одна місцева газета, як о. Волянського так і его обряд „передметом великої ваги". Публика ся скоро прихилила ся на бік о. Волянського, хвалючи его яко „високо образованого джентльмена", яко чоловіка дуже симпатичного і з великим посвяченем для справи свойіх краян. Розуміє ся само собою, що так думала найперше шенандорська публика, між іншим і Поляки, не згадуючи вже про Русинів, що его полюбили тим більше.

Найшовши сатісфакцію а рівночасно й точку опори в тій загальній прихильности світської американської публики, о. Волянський, хоть ще з рік який і непризнаний урядово, бере ся на добре до діла. Треба було найперше побудувати церков у Шенандорі. З добровільних складок о. Волянський купує на одній з побічних улиць міста за 700 долярів грунт і розпочинає будову церкви, котру до 6 грудня того-ж року

доводить до того, що того дня могла бути поблагословлена. Будова трівала, як на бажанє вірних, досить довго, а то між іншими через те, що головний будівничий, о. Волянський*) мусів часто відривати ся від роботи та обїжджати свою величезну парохію задля церковних треб, причім збирав від своїх вірних складки на докінченє церкви в Шенандорі та на інше. В першій половині 1886 р. була вона вже зовсім и скінчена. Церков руська в Шенандорі находить ся, по звичаю американському, на першім поверсі — в партері містять ся всі ті заклади, про котрі скажемо зараз.

На звістку про істнованє в Шенандорі руськоі парохії, розширену між американськими Русинами головно самим о. Волянським, що відправляв „місіі" на цілім занятім ними просторі, церков та стала скоро руською Меккою, до котроі на торжественні набоженства або в важнійших хвилях житя, напр. для слюбу прийіжджали наші селяне з найдальших закутків Америки. Таким чином зросла в тамошних Русинах потреба руського обряду, а що рівночасно й наплив свіжих сил із Галичини ставав чим раз більший, то зачато і в інших місцях, як напр. в Jersey-City, Kingston, Freeland, Shamskin і Mineapolis будувати руські церкви, котрі мають учинити осередки для околичних Русинів, на взір Шенандорськоі церкви. Будову тих церков провадить також сам о. Волянський, котрому, на єго бажанє прислано з Галичини до помочи о. Зенона Ляховича (нежонатого), зразу яко сотрудника, а також д. Володимира Сіменовича, студента університету зі Львова, члена „Академічного Братства". Стали вони в Америці дня 31 марта 1887 р. і заняли ся дальшою організацією Русинів американських, а найперше піддержанєм та піднесенєм тих закладів у Шенандорі, що оснував вже був сам о. Волянський. А заклади ті ось-які:

При Шенандорській церкві істнує найперше братство церковне ім. св. Николая. Вибираний вірними тоі церкви місцевий уряд того братства, що чинить раду церковну і складає ся з 12-ти членів, слюбує: 1) що через цілий час свого

---

*) О. Волянський ще дома, в Настасові, щиро займав ся не тільки просвітою народною, а й ремеслом, і вже з того видко, що він незвичайний піп.

урядованя не будуть пити в коршмах, чи, по тамошному, сальонах, горячих напитків. Вільно йім до міри напити ся в домі приватнім, в сальонах же можуть уживати тілько води содовоі або напитку грушевого, і 2) що без важних поводів не будуть пропускати засідань ради. Братство се мало чим похоже на наші церковні братства в Галичині; се — перше всего товариство для обопільноі запомоги членів; воно в загалі не має виключного церковного характеру, — противно, бере участь і в світських справах вільноі Америки. Так напр. 4-го липня 1887 р., після набоженства в церкві руській по поводу столітя американськоі свободи, воно брало також участь у міській параді, а потім давало великий пікнік у парку міськім на ціли публичні. („Америка", 1887 р. ч. 10).

Далі є зорганізований до-решти і ведений д. Сіменовичем хор церковний, що співає з нот. У-перше виступив він підчас набоженства на Великдень 1887 р., з дуже доброю, як на початок, удачею. В сопрані співали пані: Волянська, Райс і панна Зборай, в альті: панна Райс і пані Віслоцька, в тенорі д. Ліпковський і дяк Г. Дольний, в басі обиватель Дедла і д. Сіменович („Америка", 1887, ч. 6). І в Галичині, як звісно, жінки співають у хорах міщанських та мужицьких, котрих тепер буде вже поверх 300; та доси ми не знаємо ні одного случаю, де би жінка місцевого попа співала в церкві в однім хорі з своїми парафіянами, як то робить д. Волянська. Пані-матка у нас і доси королева в своім селі, і щось такого значило би для неі крайне понизити ся*). Очевидячки вільний дух американський, дух демократизму, повіває своїми крилами над усіма тамошними Русинами, що-до-одного, і ми ще побачимо, що й наші тамошні панотці беруть ся навіть до такого, що би просто переляка̀ло нашу ходачкову шляхту, — так нехай вільно нам буде назвати всіх наших „арістократів" та „консерватистів".

*) У нас попаді роблять так, звісно, не длятого, щоби не вірили (в такім разі йім би й не слід інакше робити), а длятого, що йім сором гуртувати ся з мужиками! Тілько-ж справедливість велить нам сконстатувати, що по-за церквою, на вечерках і т. і. стрічаємо вже й деякі попаді, що співають у хорах разом з мужиками, і в загалі займають ся народною просвітою.

Затим є в Шенандорі руська читальня народна, до котроі спроваджено з Галичини за кілька сот гульденів книжок релігійного й світського змісту; а крім того постановлено завести в тім місті бібліотеку для руськоі „інтелігенціі" в Америці в загалі. Для тоі читальні та бібліотеки подарувала „Просвѣта" всі своі виданя („Америка", 1887, ч. 4). Для люду є в Шенандорі також руська школа, котру веде д. Сіменович і вчить у ній по найновійшій методі, так що за 6 тижнів обовязує ся вивчити дітей і старших читати, писати й числити („Америка", 1887, ч. 4). Се немов недільна школа, котра небавом має переміниги ся в звичайну школу народну. Всі руські шкільні книжки вже спроваджено з Галичини.

Потім ще є в Шенандорі й руська друкарня, для котроі черенок достатчила друкарня ім. Шевченка ві Львові, і в котрій мають друкувати ся всякі книжки й письма для потреб американських Русинів, а то щоби піднести йіх просвіту й руське народне почутє. Доси надруковано для йіх практичного вжитку англійсько-руську граматику, а від 15-ого серпня 1886 р. виходить у Шенандорі двотижневник руський під назвою Америка, котроі редактором і наборщиком (зецером) був спершу о. Волянський, а потім д. Сіменович. „Зараз спочатку, — повідає редакція в відозві до свойіх краян (1887, ч. 7), — дав ся чути великий брак видавництва руськоі газети, котра би численних тут в Америці пробуваючих Русинів, широко і далеко розкинених, лучила в одну громаду, в одну спільну руську родину"... Таким чином „Америка" сповнити має до решти те, чого сповнити не чула ся в силах сама церков.

При нагоді словечко про газету. З технічного боку „Америка" досить плоха: бліда краска, нерівність та нерегулярність шпальт (очевидно нема фахового зецера), множество помилок правописних, тим більше, що принято нещасну т. зв. етімологічну руську правопись, що тілько замазує настоящий звук русько-украйінськоі мови і навіть для інтелігенціі руськоі робить чималі трудности. Не розуміємо, чому би й тут американській руській інтелігенціі не бути радікальною та не завести фонетичноі правописі, котра особливо для дітей та мужиків тамошних була би справді добродій-

ством? Не розуміємо також, по що „Америка“ держить ся дат нашого старого календаря, коли публично й приватно ніхто вже після него не числить навіть у Галичині, не то в Америці?! Вже коли бути зовсім гідними вільного й поступового краю, то треба-ж обтрясати з себе до-чиста всякі більші і менші первородні гріхи галицько-руськоі інтелігенціі!... Натомість що до змісту, то „Америка“ подекуди навіть цікавійша, ніж галицько руські газети, хоть і тут очевидна недостача фахового літерата. Та сі похибки конечні в початкуючім видавництві, і вони колись певне будуть усторонені. А буде се найскорше тоді, коли галицько-руська інтелігенція ще більше зацікавить ся тим рухом. По нашому напр. „Америка“ повинна бути як найбільше розширена в австро-угорській Руси. що при низькій передплаті (2 доляри, себ то 4 зр. на рік) зовсім легка штука, тим більше, що напр. попи руські можуть йійі дістати за відправу 2 служеб тихих на рік (передплата оплачувала би ся в такім разі очевидно з тих грошей, котрі в Америці наші люде давали би на служби). Притім „Америка“ потребує тілько пильно нотувати факти руського житя в Америці, а також тамошних обстанов у загалі. Натомісць для американських читателів треба би лінше вести хроніку руху руського в Австро-Угорщині, та подавати й вісти з Украйіни. Початок до того зробила вже стрийська руська молодіж, переславши до „Америки“ гарну посмертну згадку про Федьковича, надрукована в 3 ч. 1888 р. В тім же числі надрукована й допись д. Ю. К. з Коломийщини від Яблонова, про тамошні поступові заходи серед руських селян.

„Америка“, звісно хвалить американські обстанови супротив обстанов на цілині Руси-Украйіни, і пильно дбає про те, щоби читателів свойіх втягнути в культурний рух американський. Так заохочує вона йіх до як найчисленнійшоі участи в музикально-деклямаційних вечерках, призначених на цілі гуманітарні, як напр. на закладанє при шпиталях для ранених бібліотек — „ціль, як каже редакція, дуже красну, з котроі і наші люде можуть користати“ (1887, ч. 7).

Затим „Америка“ знакомить робітників руських з американськими стосунками робітницькими і до-разу стала йіх перти, щоби вступали до величезного робітницького това-

риства під назвою Рицарі праці (Knights of laboru), вказуючи йім у статі п. з. Громада великий чоловік (1887, ч. 7) на користи з належности до того товариства. Воно бо має в загалі помагати робітникам і находити для своїх членів роботу та опікувати ся ними. Напр. коли пан, що наймає робітників, скривдить хоть одного, то всі перестають робити, чи то роблять стрейк, доки не дібють ся свого. Підчас стрейку кождий робітник дістає запомогу з каси товариства, так само й у слабости, потім на погріб, а жінка або свояки небіщика дістають 500 долярів одноразової запомоги. Платить ся 1 доляр вписового і по 25 центів місячно. Товариство домагає ся від тих, що дають роботу, щоби відправляли тих робітників, котрі не належать до того товариства, і напр. одна фабрика в Пітсбурґу відправила вже була через те 60 занятих у ній Русинів угорських. „Америка" витолкувала Русинам, що як не будуть тримати ся купи з робітниками американськими, то не матимуть що робити в Америці. З другого боку й сама практика показала йім, що се суща правда, і вже від тогід вони також стрейкували скрізь там, де стрейкували й американські робітники. Певна була річ, що Русини будуть мусіли вступити до того американського робітницького товариства, та вже в другій половині 1887 р. Русини перше заложили в Шенандорі своє власне товариство „Рицарів Праці", котре, звісно, вступило й до спілки з іншими рицарськими товариствами, що всі держать ся купи против капіталістичних компаній.

Коло нового року застрейкували робітники майже в цілій Пенсільванії. З того поводу редакція ось-як відзиває ся до Русинів американських: „Прийшла черга і на наш нарід показати перед цілим світом, перед цілою Америкою, що в нашім народі жиє дух сильний, дух рицарський. Єдність, братя, добра мисль і надія на Бога повинні нас одушевляти і додавати нам сили до витревалости. Братя „Рицарі Праці" приняли нас до свого товариства в тій надії, що знайдуть в нашім народі підпору; стараймось отже не зганьбити нашу честь, а противно словом і ділом додаваймо собі відваги, а мусить чи скорше чи пізнійше прийти час, коли слушність і правда поборе несправедливість" (1887, ч. 20). Серед такого стрейку в Шенандорі прийшло до великих забурень.

Коли раз на вулиці поліція арештувала одного Русина, інші робітники єго духом відбили; так само за одного Литвина навіть напали на суд, так що судія мусів утікати і всіх увільнити. Американські капіталістичні газети звалили всю вину тих забурень на Поляків, Литвинів, Русинів і Словаків. Супротив сего редакція „Америки" спільно з редактором литовськоі газети д. Шлюпасом скликала в другій половині лютого 1888 р. віче з тих чотирох народностей, на котрім було поверх 2000 народу. Найперше промовив до Англичан по англійськи діректор шкіл у Шенандорі, д. Ґаліґер, толкуючи йім, пощо зібрано віче. Відтак промовляли ще в усіх чотирох мовах, а іменно д. Сіменович говорив до Русинів по руськи, редактор литовський до Литвинів по литовськи, один Поляк до Поляків по польськи, а д. Вислоцький до Словаків по словацьки. Відтак в такім самім порядку відчитано на всіх тих чотирох мовах і резолюцію, в котрій сказано, що всі ті народности не похваляють забурень, що протестують, буцім то вони дали до тих забурень приключку або брали в них виключну участь, а вкінці жадають, щоби з міста забрано вуглеву поліцію, бо інакше можуть бути нові забуреня.*) „З того всего, — каже редакція „Америки", — могуть наші Вп. читателі бачити, як ми Русини жиємо на чужині в згоді з Поляками; коли противно в краю між Русинами а Поляками панує великий розділ. Тут нас лучить одна біда, там обходять ся з Русинами Поляки, як тут компанія з робітниками" (1888, ч. 3). Нагадаємо, що руські радікали ще в 1877—78 сказали, що згода між Поляками а Русинами може бути тілько на грунті суспільної справедливости, на грунті мужицько-робітницьких інтересів, та що про таку згоду загал руськоі інтелігенціі, особливо попівськоі, і доси не думає.

Головними членами основателями руського товариства „Рицарів Праці" були, звісно, о. Волянський та о. Ляхович. із котрих перший був вибраний головою, а другий заступником голови. Отже ж наші попи стоять там на переді робітницького товариства, котре має бороти ся з капіталістами

---

*) Підчеркуємо також і те, що й д. Сіменович, у Галичині звичайний мирний народовець, в Америці виступає на зборах робітницьких так, що у нас певно самі народовці назвали б єго радікалом та соціялістом.

о свої права, нераз навіть оружно. У нас, де против стрейкуючих робітників виступають власти, навіть мало хто й з світських Русинів відважив би ся на щось такого, не то з попів; а там се роблять і найзвичайнійші попи, яким напр. був у Галичині о. Ляхович. Ба, навіть митрополит Сембратович, котрому підлежить американська гр. к. церков, вислав напр. о. Волянському почетну грамоту з особливою похвалою і признанєм за ті всі єго заходи, і позволив єму за те носити ся по крилошанськи. (Грамота з датою 26 грудня 1887 р. надрукована в 3 ч. „Америки" з 1888 р.). Роблять же так і наші попи в Америці, звісно, як длятого, що інакше їх вірні стали би з часом ворожо супротив церкви, так і для того, що там у загалі інакше робити годі, бо там зовсім інакші обстанови. „У нас, в старім світі, як каже „Америка" „вся благодать, все добро на землю і на нарід має спливати з гори" а там як раз противно, все йде з долини, там кождий мусить сам собі помагати. „Коли вглянемо в житє тутешного народу, — каже „Америка", — то побачимо, що ціла людність Сполучених держав повязана в меньші або більші, явні або тайні товариства, котрих головна ціль с а м о п о м і ч. Тож кождий нарід, чи поодинокий чоловік, сли хоче добра заживати на заморській земли, мусить переняти ся духом американським, духом самопомочи". А там се й можна всякому робити, і через те там „почутє самопомочи, просвіта, свобода діла, письма і слова довели Американина до того, що єму в границях можливих смертельникови нема нич неможливого" („Америка", 1887, ч. 16).

Та при сім „Америка" не забуває й за свій старий край і за те, що в нім доброго робить ся. Світлі американські Русини навіть організують Русинів робітних зовсім на взір Галичини, тількож кличуть їх, щоби ті рамки заповняли ще й американською культурою, щоби користали з побуту в свобідній та просвіченій Америці. „Чесні громадяне Русини в Америці, — каже редакція, — беріть собі до серця наші щирі слова; научайте ся, просвіщайте ся, щоби не остати по-заду ваших батьків (що в галицько-руських читальнях). Яка би то ганьба була, який сором для вас самих, і для нас, наколи б ви вернувши до краю такими самими непросвіченими, нерозумними, яким неоден з вас вийшов

в далеку чужину, — а застали в дома батьків, матерей, братів, сестер або і власних дітей щирими Русинами, як ви є, (тілько) більше просвіщеними і розумнійшими від вас" (1887, ч. 6). Через те редакція і кличе своїх земляків, щоби замісто ходити до сальонів та тратити там час і гроші, котрих Русинам в Америці не хибує — купували собі або хоть зичили в Шенандорі книжки руські.

„Америка" мимохіть може порушує й справу жіночу, бо бачить на свої очи, що там жінки мають рівне право з мущинами: вони там учать ся і вчать і в найвисших школах, бувають бібліотекарками, докторами, адвокатами, послами, а декуди, як напр. в Канзасі навіть орудують державою й громадами. бувають судцями і т. і. Розуміє ся, що задля того у жінок там находить ся і талант і відвага, як і в мущин. Так напр., коли отсе недавно підчас великого робітницького стрейку в Дерінґер-П-а, якісь незнакомі люде хотіли у фабрикантів робити за менчу плату, а тим самим пошкодити всім стрейкуючим робітникам, то против них виступили жінки. Урядник Кундлік, котрого „Америка" має за найбільшого ворога робітників у Пенсільванії, вихопив з кишені револьвер, націлив ся до жінок і загрозив йїм, та вони не злякали ся і відповіли, що й вони вміють стріляти з револьверів так як і мущини, і Кундлік мусів револьвер сховати. Треба-ж знати, що й американські робітниці мають власні товариства також під назвою Рицарів Праці. Порушує „Америка" й справу громадську. Так напр. в ч. 3 з 1887 р. в статі п. з. Церков а політика вона викладає теорію Генр. Джорджа про причини народної бідности та про способи зарадити йїй тим, щоби земля належала до всего народу чи держави, а при тім стоїть на боці пароха костела св. Стефана в Ню-Йорку о. Міґліна, котрого за визнаванє тих засад католицький архіепископ Горріґан усунув був з посади. В загалі „Америка" стоїть завше на боці робітників против капіталістів, котрі й там старають ся уривати робітникам.

Таке рішуче поступованє купки світлих Русинів в Америці робить своє: навіть у місцях дуже далеких від Шенандори мужики руські зачинають спроваджувати собі з Галичини руські книжки й газети. В загалі ті світлі Русини

старають ся всяко, щоби скупити й піднести просвіту робітних Русинів в Америці. Так напр. ще сам о. Волянський заложив був у Шенандорі й аматорський руський театр, для котрого постарав ся в Галичині о відписи штук драматичних із житя австро-угорських та українських Русинів. В половині-ж 1887 р. повстало там руське драматичне товариство „Litle-Russian Dramatic Comp.“, котре від 2-ого серпня 1887 р. дає публичні вистави драматичні в руській мові в Шенандорі, а потім думає вандрувати й по інших колоніях руських у Америці. За д. Сіменовича „Америка“, именно від нового року перейшла на власність акційноі спілки, до котроі, крім о. Волянського та д. Сіменовича належать і інші Русини, а також і другі видніійші Шенандорські обивателі. За ту саму ціну, „Америка“ має виходити вже чотири рази на місяць і в більшім обємі. Ціль єі — „нарід руський просвіщати, єго заступати і вести дорогою правди до добра“ (ч. 20, 1887). Спілка замовила собі у Львові фахового зецера, котрий уже недавно поіїхав туда. Питають також спосібного русько-українського писателя, та доси ще ніхто такий не найшов ся. Задля того поки що „Америка“ не виходить, тим більше, що д. Сіменович мусів узяти ся до іншоі роботи, а другому займити ся видавництвом нікому. Именно заняв ся д. Сіменович „Нар. Торговлею“, котру під конець 1887 р. заложили в Шенандорі Русини, зложивши на се щось 25 тисяч долярів. Шенандорська „Народна Торговля“ була зразу тілько ґросерня (корінний склеп), але потім мали до неі спровадити все, чого нашим людім в Америці треба.

Як гарно розвиває ся шенандорська „Народна Торговля“, видно найкрасше з того, що вже по півчетверта місяця показало ся з рахунку, що акціонери єі дістануть дівіденди по $12^1/_2$ проценту від 100, а ті, котрі купували в торговлі, дістануть 6 процент. Під конець лютого 1888 р. о. Волянський і д. Сіменович поіїхали до Оліфанту й Джермен, щоби й там заложити руські „Народні Торговлі“ („Америка“ 1888, ч 3). І в інших місцях думають Русини закладати такі громадські склепи, а навіть власні фабрики („Америка“, 1887, ч 16).

З Шенандори беруть уже собі взір і другі руські ко-

лонії. Так напр. при руській церкві в Кінґстон, де парохом був о. Ляхович, заложено ще тоі осени товариство для обопільноі помочи, чи то братство церковне. Такеж товариство заложено під конець 1887 р. і при руській церкві в Джерзі Сіті. Далі в Оліфант д. М. Тилявський заложив руську читальню, до котроі тоді записано було до 100 членів („Америка“, 1888 ч. 3). На лихо, зараз після основаня братства в Кінґстон, іменно 6-ого листопада 1887 р. умер місцевий провідник Русинів — о. Ляхович, побувши парохом ледви 3 тижні. В „Америці“ сказано, що при секціі лікарі ствердили удар крови, здає ся, що о. Ляхович упав жертвою того, що був нежонатий — він, кажуть, був дуже здоровий мущина. Через те, а також з інших, моральних причин, котрі на чужині дають ся ще більше чути, ніж у Галичині, ми зовсім не радили би йіхати туда нежонатим попам. За трупом пойіхали зараз о. Волянський і дд. Янович та Сіменович, і повезли до Шенандору. Домовині товаришило й руське братство з Кінґстон. Такого похорону, як пишуть самі американські газети, як Шенандор Шенандором не було. Все, що тілько було в тім місті, всякі народности поспішили віддати покійникови послідну прислугу, думаючи так запевне показати прихильність для проживаючих в Америці Русинів, чим усі ми повинні гордити ся. При похоронах насамперед ішли „Руські Рицарі Праці“ і товариство ім. Шевченка, перед котрим несено хоругов американську перевязану чорною лентою. На йіх переді ішла в повній уніформі „ґранд банда“. За Рицарями слідувала банда литовська, за нею руське братство шенандорське, потім кінґстонське. О. Ляховича першого поховано на гр. к. цвинтарі, в мурованім гробі, на котрім має небавом станути або хороший памятник або каплиця („Америка“, 1887, ч. 16). По смерти о. Ляховича о. Волянський попросив телеграфічно митрополита Сембратовича, щоби скоро прислав туди двох руських попів і післав до консісторіі львівськоі дві корабельні карти. Як би йіхали туди попи жонаті, то вільні карти дістане й йіх родина („Америка“, 1887, ч. 17).

Похорон о. Ляховича був, можна сказати, перший нарадний похорон руський в Америці. Всі ж інші сам о. Волянський описує в „Дѣлѣ“ ось-як: „Священникови дають „ке-

ріджь“ т. є. однокінний візок на одну особу, і я собі йіду в капелюсі наперед і сам повожу; за мною йіде караван і цілий ряд таких візників з родиною і знакомими. Похорон йіде так без хреста, без хоругов, бо би висміяли — і то ще йіде ся трабом; о фелоні нема й бесіди“ (1887, ч. 74).

Придивім же ся тепер близше тим колоніям руським в Америці. Американські Русини розкинені на величезнім просторі від Нового Йорку до Сан-Франціско і від Мейна до Ореґону. Разом можна йіх тепер лічити до 3 тисячі душ. Се по найбільшій частині малі купки, а то й одиниці. Трохи більшу купу чинить хліборобська колонія в Міхіґані, по дорозі з Нового Йорку до Сан-Франціско. Щоби мати понятє про ширину одноі первісно руськоі парафіі в Америці, завважаємо, що о. Волянський за самий білет йізди з Шенандори до тоі рільничоі колоніі заплатив 500 зр., а треба знати, що там на залізниці платить ся тілько по 2 центи за милю англійську, або по $8^1/_2$ цента за милю німецьку.

Далі кілька сот Русинів є в місті Мінеаполіс. Тут працюють одні коло глини, і ті заробляють на день по 1 долярі 50 центів або по 3 зр. 75 кр. денно; інші працюють при пилах (тартаках), заробляють поверх 1 доляра; нарешті треті працюють при фабриках боднарських. До 10-ого червня 1887 р. сі остатні брали по 1 долярі 37 центів, та того дня зробили й Русини стрейк, домагаючи ся підвисшеня денноі плати на 1 доляра 50 центів. „Робота йде тут дуже добре, — пише в 10 ч. „Америки“ з 1887 р. д. В. Сарич, перед тим робітник при руській друкарні в Шенандорі, з дописи котрого беремо дані про Русинів у Мінеаполіс. „Нема майже жадного дня, котрий би був без праці. Старші, дорослі люде, денно заробляють більше як таляра; хлопці таляра. Я працюю при малій пилі і обіцяно мені по таляру, але робота тяжка. .“

Поверх 100 Русинів є на далекім заході, в Мінесоті. О. Волянський, що був там на місіі в початках 1887 р., пише про них ось-що: „Русини тамтейші роблять по більшій части при пилах в літі, і заробляють тоді найменьше по 1 таляру 50 центів на день; через зиму декотрі з них мають роботу по 1 таляру денно, а другі не шукають роботи, лем ставлять собі доми, шиють чоботи і другі ремесла роблять

для себе. Більша половина жонатих Русинів має там свої доми, і в загалі житє тамтейше пригадує більше старий край (Галичину) і робить приємнійше враженє як в наших (шенандорських) угляних сторонах" („Америка", 1887, ч. 6). В загалі Русини в Сполучених державах живуть переважно в Пенсільванії. Працюють головно коло вугля камінного, а також при будовах і мулярках, деякі-ж заняті в околиці коло хліборобства, заробляючи при тім пересічно по 1 дол. 50 центів Тілько якась частина йіх жонаті, і вони наймають собі доми та приймають на кватиру самотних. Сі остатні годують ся спільно, за що платять місячно до склепу по рівній пайці від голови, і тілько за кватиру, пранє й мило до митя після праці коло вугля платять господареви по 2 до $3^1/_2$ дол. місячно. Ще що до зарібку, то завважаємо, що в Америці є й такі сторони, як напр в Анаконді Мон. Тр, де робітники наші заробляють найменше по 2 доляри, а звичайно 3 і 4 доляри денно, мулярі ж та ковалі у тій стороні заробляють денно по 7 долярів, т. є поверх 15 зр. („Америка", 1887, ч. 17). Д. Іван Сегин, що про се звіщає „Америку", додає, що сам працював у фабриці срібла і заробляв денно по $3^1/_2$ доляра.

Всі руські робітні люде в Америці мають ся не зле, ходять гарно убрані, в ціліндрах, манкетах і при годиннику, хоть чимало ложать па вдержанє церков і всіх тих закладів руських, про котрі говорено висше. Маєтку ніякого звичайно не мають, бо все, що ощадять із зароблених грошей, посилають до дому — до старого краю. Передними роками відсилано так через банковий дім д. Райса в Шенандорі по 100 тисяч долярів (т. є. поверх 200 тисяч зр.) на рік. Се ж такі гроші, яких перед тим певно не бачили всі Лемки на купу. 1886 р. д. Райс переслав уже о $^1/_4$ менше через те, що деякі Русини, не гадаючи вже вертати до Галичини, закупили в Шенандорі доми на сплату місячними ратами та беруть ся до торговлі („Дѣло", 1887, ч. 35). Тут мусимо завважати, що й через банк посилані гроші пропадають на дотичних менших почтах у західній Галичині. Так напр. пропали дві посилки, післані через банк у Празі чеській (900 і 600 зр.) на почтах Горлиці і Щавне. Крім того, по словам

„Америка“ пани поштмістри торгують грішми бідних родин руських по кілька місяців, і доручують йіх врешті адресатам аж тоді, коли дістануть від них курку або гульдена („Дѣло“, 1887, ч. 39).

Тут дотикаємо характерноі ціхи руськоі еміграціі, що ріжнить йійі від мазурськоі. Бо коли Мазури продають у Галичині своі господарства та оселяють ся в Америці стало, зриваючи всякі стосунки з „старим краєм“, Русини противно йідуть до Америки тілько на те, щоби там заробити грошей а потім вернути до рідних сторін і або купити тут собі господарство або й поправити старе, у кого воно було. З родин лемківських, що мають яку власність у Галичині, йідуть до Америки майже виключно лишні робітники, відки зараз же й посилають гроші для поратованя родини й піднесеня старого господарства. В загалі, підчас цілого свого побуту в Америці, Лемко раз-у-раз зносить ся з рідним закутком то через письма, то через тих, що раз-у-раз вертають назад до Галичини, уступаючи місце іншим, новоприйіжджаючим краянам. А „Америка“ стверджує (ч. 19, 1887), що „нарід так з Галичини, а ще більше з Угор пливе тисячами до Америки“.

Таким чином той кут руськоі Галичини раз-у-раз стикає ся з Америкою, а се для русько-украйінськоі справи річ дуже важна, а то найперше з огляду економічного. „Вже тепер у сторонах, де панує рух еміграційний, — повідає д. Франко, дотикаючи сеі справи.*) — маємо чимало заміжних господарів, що передількома роками жили з поденного зарібку або служби, а після трьох-чотирох років житя американського вернули „богачами“, а до того ще й досвідченими й загартованими в школі житя“. Через те люд руський дуже високо цінить краянина, що був в Америці. „Розказувано мені, — повідає тамже д. Франко, — сцени повороту емігрантів. Приходить такий вертаючий з Америки до першоі хати в своїм селі і тут задержує ся, а тимчасом дає знати свойій родині, що прийіхав. Всі свояки й знакомі виходять єму на стрічу з осідланим і стрічками пристроєним конем. Сідає він на того коня, убраний по американськи....

*) Przegląd Społeczny, 1887, ч. III, ст. 270—273.

закурює сигаро, батько або хто старший з рідні бере коня за поводи і веде селом. Майже що ступінь задержує ся похід. Гість витає ся з кождим знакомим, котрого здибає на дорозі, честує всіх горівкою й сигарами, і так в тріумфальнім поході доїздить аж до батьківської хати. Тут зараз же скидає з себе одіж американську і бере ся до звичайної мужицької праці" (ст. 273).

Мимо перешкод, які й руським емігрантам до Америки ставлять староства та жандармерія, еміграція та певне розширить ся і в інших сторонах Галичини, де, як звісно, нема такого зарібку і де, як то недавно виказав д. Щепановський в своїй славній книжці „Nędza Galicyi w cyfrach", що року вмирає з голоду 50 тисяч людей. В Галичині бідні а численні робітники сільські заробляють денно 10 до 15 раз менше, ніж їх краяне в Америці, так що тут такий сільський робітник не заробить і за тиждень або й за місяць того, що там заробляють наші люде за один день. Нїщо й згадувати, що австрійсько-руські робітники вертають і зі сходу з нічим. Той величезний, як на наші обстанови заробок в Америці, а також обміна думок між тутешними а тамошними Русинами, піддержувана як самими заробітчанами так і руськими газетами, окажуть напевне спасенний вплив на піднесенє матеріяльних і моральних вимогів цілини Руси-України, а тим самим і на справедливійше уладженє суспільних відносин у нас. Еміграція-ж Русинів до Америки мусить розширити ся й на Буковині, а мабуть і на Україні, відки нарід мимо страшенних перепон тисячами емігрує в південно-східні окраїни Россії, де не то що не має ся ліпше, а попросту гине з голоду та пошести*).

*) Завважаємо, що з россійської Польщі вже давно селяне емігрують до Америки, хоть вони й менше відважні, ніж наші Українці. Ось напр., що про них пише в „Głosie" (ч. 24, 1888) д. Люціян Девойно з Нового Йорку 16 мая 1888 р.: „Polaków... z daleka poznać po strzępach lichej odzieży, po czapkowaniu i kłanianiu się na wsze strony.... Emigrant z Polski ma najtrudniejsze przeszkody do zwalczenia po przyjeździe swoim do Ameryki: nie zna on żadnego języka, rzemiosła, jest ciemnym i bojaźliwym — każdego gotów zaraz w rękę całować. Nie dziw przeto, że ludność tutejsza z pogardą patrzy na biednych naszych wieśniaków (o nich bowiem mowa)". Цікаво було би прочитати в „Америці", як заховують ся Лемки, коли перший раз приїздять до Америки, та як їх приймають?

Щоби бачити, як дивлять ся тепер американські Галичане на Галичину, даємо тут майже дословно характерну статейку, поміщену в 10 ч. „Америки“ з 30-ого червня 1887 р. п. з. Подорож п. Райса до старого краю. Д. Кароль Райс — Поляк із східної Галичини є тепер властителем інтересу банково-комісового в Шенандорі і великим приятелем Русинів. Внемігрував він перед 20-ма роками і в марті 1887 р. був у Галичині, де між іншими вступив також до редакції „Дѣла“. „Трудно, — каже д. Райс, вернувши до Америки, — „призвичайіти ся до положеня народу робочого в старім краю, особливо в околицях Кракова. Шапка в руці не тілько перед кождим паном, але і підпанком. Заплата за роботу хлопську 25, женську 15 кр. Дивно то видає ся Американинови, сли перерахує на свої гроші, т. є. 10 і 6 центів. Противно пани жиють там так збитковно, що не тілько не мають ніякоі користи з так таноі праці, але звичайно і свої маєтки позадовжували. На що ми особливо були цікаві, — повідає редакція „Америки“, — то були вісти о тій подорожі, які появили ся може перед місяцем в двох газетах з Галичини, а котрі були подані в цілком противнім дусі одна від другоі. В польскій газеті краківській „Nowa Reforma“ довідав ся репортер від п. Райса, що в Америці страшенна нужда для нашого народу, і що для того треба всіми силами нарід від Америки повстримувати. В руській газеті „Дѣло“ противно читаємо, що нашим людям тут не зле веде ся... Вернувши до Шенандору, обяснив нам п. Райс ті дві дописи в противнім дусі поміщені в галицьких газетах в такий спосіб: Поляки в загалі і йіх журналістика, з засади суть противні еміграціі Поляків а взглядно Мазурів до Америки. Се після мого мнінія каже п. Райс, дасть ся тим витолковати, що Поляки суть посідателями більших маєтків і йім ходить о робітника. Коли противно, Русини і руські газети дивлять ся на еміграцію селян без упередженя. Я, каже дальше п. Райс, не силувавєм ся переконувати польських газетярів, бо се була би дарма робота. Через те поміщено о доли еміґрантів в Америці що іншого в польських газетах, а що іншого в руських. О Галичині виражає ся п. Райс так: Чоловікови, котрий має досить гроша і хотів би з приятностею уживати відпочинку по трудах,

*

тому мож порадити, щоби осів в Галичині. Противно, слиби хто виходив з засади, щоби з своїх грошей і користь мати і приятности ужити, того в Галичині він не знайде. Руху промислового там цілком нема, купецький в порівнаню до американського — ледви дише, господарка майже на найнизшім щебли розвою. Одним словом, Галичина до Америки цілком не дасть ся порівнати а від других країв европейських принаймі о півтора сотки літ лишила ся позаді. Купивєм, каже п. Райс, маєток в Галичині, но освоїти ся з тою мислею, покинути Америку на все і осісти в Галичині не могу в жаден спосіб. Найбільше мене застановляє доля робочого люду. Тяжко дивити ся на житє тих людей, однак помочи їм хотяйби в своїм селі не може чоловік, бо не вийшов би на своє. Дивує мене однак, що нарід... єсть веселий і на позір задоволений".

Вкінці вкажемо ще на один характерний бік руськоі еміграціі: всі світлі тамошні Русини, що до одного, держать ся напрямку украйінського. Австрійсько-угорські москальофіли не дуже інтересують ся тим рухом, та й не можуть ним інтересувати ся через те, що в Америці нема місця для йіх шляхотських забаганок, ані в загалі для йіх політичних а то й язикових думок, а підпираючи той рух, вони могли би втратити ласку у своїх российських приятелів. За те „Америка" горячо згадує про закріпощену российським правительством украйінську волю, і звісно, горячо бажає Украйіні новоі волі. Нічого простійшого, як і потомкам украйінських рицарів фізичноі й духовоі праці подати руку своїм американським братам-рицарям, а то й самим еміґрувати потрохи до Америки, для вправи в добрій справі: там же в загалі вже тепер дуже треба інтелігентних сил. Тим інтелігентним людім на Украйіні, що серед теперішніх обстанов у Россіі мусять нераз марне тратити сили й енергію, слід би зрозуміти, що в Америці, між своїми, вони можуть показати все, до чого тільки спосібні, та що американській Руси мабуть чи не судить ся відограти важну політично-соціяльну ролю й на Украйіні...

14 червня 1888. *М. Павлик.*

